

РЕЦЕНЗІЯ

доцента кафедри управління земельними ресурсами Національного університету біоресурсів і природокористування України, кандидата економічних наук, доцента **Євгена БУТЕНКА** на дисертацію **Олега ЮСИПЕНКО** на тему: «**Еколого-економічні засади формування рекреаційного землекористування в межах водоохоронних зон територій міст**», подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка»

Актуальність обраної теми. Дисертацію здобувача ступеня доктора філософії Олега Юсипенко присвячено обґрунтуванню та удосконаленню теоретико-методичних засад, розробленню практичних рекомендацій щодо розвитку рекреаційного землекористування водоохоронних зон і прибережних смуг в межах територій міст та його вартості в умовах нових земельних відносин.

Автор роботи, розглядає рекреаційне землекористування, як сукупність форм та способів використання земельних та інших природних ресурсів і умов для рекреації, яке включає як вплив природи на людину, так і зворотний вплив людини на природу. Враховуючи, що рекреаційне землекористування в межах водоохоронних зон та прибережних смуг є складовою багатофункціональності їх землекористування, в міському просторі воно набуває особливої актуальності. Об'єкт дослідження рекреаційного земельного простору визначають незалежно від типу соціокультурного утворення, але сам по собі він не позначає напрямів розвитку рекреації у практичному плані та досліджень рекреаційних процесів. Все це набуває конкретних форм тільки в рамках певного соціокультурного утворення, тобто в межах соціокультурних середовищ як територій змішаного землекористування. Крім того, об'єкт реалізується в конкретних предметах дослідження, він може й не актуалізуватися, що безпосередньо залежить від типу такого утворення. Рекреаційні процеси та їх просторові прояви цілком залежать від особливостей соціокультурного утворення територій. Еколого-економічна та землевпорядна науки спрямовані на вивчення земельного простору, для яких простір є основним об'єктом дослідження. Існує рекреаційне землекористування, як і рекреаційний простір в межах водоохоронних зон територій міст – частини з областей еколого-економічного пізнання.

Рекреаційне землекористування в межах водоохоронних зон територій міст проходить відповідну еволюцію. Його предмет змінюється залежно від зміни самого об'єкта (тобто рекреації) та його стану у різноманітних соціально-культурних системах. Рекреаційне землекористування при невеликому, але добре скоординованому науковому співтоваристві фахівців має чіткий об'єкт дослідження – земельно-територіальні рекреаційні системи. Найважливішою відмінністю рекреаційного землекористування в межах водоохоронних зон

та прибережних захисних смуг територій міст є «жорстка» практична орієнтація, що робить цей об'єкт досить складним для еколого-економічних досліджень.

Особливої актуальності набуває обґрунтування теоретико-методичних підходів та практичних рекомендацій щодо вдосконалення еколого-економічних засад формування рекреаційного землекористування водоохоронних зон і прибережних смуг в межах територій міст та оцінки його вартості.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Ознайомлення зі змістом і структурою дисертації дає підстави стверджувати, що мета роботи, яка полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних підходів та практичних рекомендацій щодо формування рекреаційного землекористування водоохоронних зон і прибережних смуг в межах територій міст та оцінки його ефективності в умовах розвитку земельних відносин, досягнута. Викладені наукові положення, висновки і рекомендації є обґрунтованими, достовірними та аргументованими, оскільки базуються на використанні відповідних загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, осмислено значну кількість вітчизняних та закордонних наукових праць, які стосуються екологічної, економічної складової формування рекреаційного землекористування та прикладних аспектів еколого-економічного обґрунтування розвитку рекреаційного землекористування водоохоронних зон і прибережних смуг в межах територій міст. Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків та рекомендацій також підтверджується їх апробацією на міжнародних і всеукраїнських конференціях. В результаті чого, це дало змогу Олегу Юсипенку сформулювати власну модель сутності рекреаційного землекористування водоохоронних зон та прибережних захисних смуг, яка включає різних суб'єктів, що формують різноманітність екологічних і економічних земельних відносин та запропонувати «Індекс рекреаційного благополуччя» землекористування водоохоронних зон та прибережних захисних смуг як інтегральний показник, що характеризує здатність водозбору формувати умови рекреаційного режиму землекористування та об'єднує непорівнянні між собою параметри.

Структура дисертації включає анотацію, зміст, теоретичну та методичну частину, результати експериментальних досліджень та їх аналіз, висновки та пропозиції присвячено вирішенню питання екологічних та економічних проблем в контексті формування рекреаційного землекористування в межах водоохоронних зон та прибережних захисних смуг міст, список використаних джерел та додатки. При виконанні дослідження здобувачем застосовано як загальноприйняті, так і сучасні методичні підходи для вирішення поставлених завдань. Зокрема, застосовано спеціальні (спостереження, експеримент), загальнонаукові (гіпотеза, аналіз, синтез, дедукція і порівняння) та аналітично-наукові методи досліджень. Дисертаційне дослідження складається із трьох розділів. Розділи

дисертації логічно побудовані та змістовно наповнені. В цілому, робота справляє позитивне враження, а її джерельна база свідчить про системне і повне опрацювання проблеми і високий рівень наукової підготовки автора, його наукову зрілість.

У першому теоретичному розділі **«Теоретико-методологічні основи формування рекреаційного землекористування в межах водоохоронних зон територій міст»** автором роботи визначено передумови розвитку рекреаційного землекористування водоохоронних зон та прибережних захисних смуг у містах, як і в м. Київ, повинна здійснюватися його «інвентаризація» та «ідентифікація» в контексті особливостей компонентів природної (привабливість ландшафту, водні об'єкти, клімат, флора, фауна тощо), наявності культурної спадщини (пам'ятки народної архітектури, визначні місця тощо), землевпорядного облаштування (земельні поліпшення, права власності на землю та інші природні ресурси) та асоціативної своєрідності (традиції, фольклор, етнографія). Результатом оцінки цих компонентів повинно бути визначення рекреаційної ємності землекористування водоохоронних зон та прибережних захисних смуг, що досліджується; кількості тимчасового населення (відпочиваючих); допустимих рекреаційних навантажень (осіб на 1 га); ризиків рекреаційної дигресії (ерозії земель, забруднення води тощо).

Розроблено логічно-змістовну модель багатофункціонального міського землекористування в межах територій водоохоронних зон та прибережних захисних смуг, яка включає: містобудівне, природоохоронне, водогосподарське та рекреаційне землекористування, яке характеризуються ресурсозберігаючою і ресурсоспоживаючою формою використання земельних та інших природних ресурсів.

У результаті оцінки рекреаційних ресурсів землекористування водоохоронних зон та прибережних захисних смуг визначається «рейтинг привабливості» його для розвитку зазначених функцій: високий – унікальність природно-культурних ресурсів; наявність збережених об'єктів водного і лісового фондів; середній – різноманітність ландшафту; наявність мереж малих річок; окремі пам'ятки та етнографічні об'єкти; наявність лісових масивів; низький – одноманітність пейзажу; відсутність об'єктів культурної спадщини; сформований міський ландшафт; висока питома вага урбанізованих територій. Відповідно запропоновані методичні підходи землевпорядного планування розвитку рекреаційного землекористування водоохоронних зон та окремо прибережних захисних смуг, які забезпечують введення диференціації для розрахунків рекреаційної ємності землекористування та відповідно – прийняття виважених і оптимальних проєктних рішень стосовно землевпорядного освоєння.

Обґрунтовано, що рекреаційне зонування землекористування водоохоронних зон і прибережних захисних смуг реалізується в розрізі підтипів землекористування. Воно є багатогранною інтегрованою сферою діяльності, яка виступає як одна з соціальних систем

життєзабезпечення, спрямованих на відновлення здоров'я і підтримки працездатності людини. В рамках рекреаційного землекористування водоохоронних зон і прибережних захисних смуг, враховуючи особливості використовуваних ресурсів в межах водоохоронних зон і прибережних захисних смуг міст, запропоновано виділяти чотири підтипи, зокрема, лікувально-оздоровчої рекреації, спортивної та садово-дачної рекреації, водного туризму.

У другому розділі **«Розвиток рекреаційного землекористування водоохоронних зон та прибережних смуг міста Київ»** здобувачем обґрунтовано, що при потенційній навантаженості на пляжі в м. Києві 1250 чол./га і їх існуючій площі – 540 га, тривалості купального сезону – 80 днів, вартості одного відвідування пляжу в розмірі 30 грн та затрат на експлуатацію пляжу на 1-го рекреанта в розмірі 20 грн/люди. день, економічний ефект використання пляжно-купальних ресурсів 540 000 тис. грн. При збільшенні площі пляжів до 2225 га економічний ефект зростає до 2 225,0 млн грн або на 2 224,5 млн грн.

Водоохоронні зони в загальній площі міста Київ займають 19,1 % (16010 га), в тому числі рекреаційне землекористування 42 % (6720 га). Одночасно питома вага рекреаційного землекористування коливається в межах районів міста від 27 % в Подільському районі до 54 % в Голосіївському районі. Сумарна вартість природно-ресурсного потенціалу по м. Київ складає 5747,1 млн грн, в тому числі у межах водоохоронних зон – 1101,3 млн грн. (19,2 %). Природно-рекреаційний потенціал в межах землекористування водоохоронних зон складає 92,2 млн грн (8,3 %). В межах районів міста вартість природно-рекреаційного потенціалу коливається від 1,2 до 28,8 млн грн.

З'ясовано, що в м. Києві спостерігалось збільшення соціальних втрат на 1236,6 млн грн, економічних – на 1669,2 млн грн та бюджетних – на 121,8 млн грн із-за незадовільної реалізації інституціонально-управлінських заходів щодо зниження рівня екологічної небезпеки.

Розроблено пропозиції щодо створення єдиного інституціонального поля, яке б докорінно змінило правила та норми рекреаційного землекористування. Зокрема, запропонована структура та зміст проєкту закону «Про порядок використання рекреаційних земель». Основними концептуальними положеннями проєкту закону України «Про порядок використання рекреаційних земель» є: 1) Поділ на землі рекреаційного призначення та рекреаційного використання. Землями рекреаційного призначення визнаються земельні ділянки або їх сукупність, яких цільове рекреаційне призначення визначено основним щодо організації рекреаційної діяльності; 2) Класифікація земель за підтипами рекреаційного землекористування; 3) Рекреаційне землекористування загального і спеціального режиму.

У третьому розділі **«Основні напрями розвитку рекреаційного землекористування водоохоронних зон та прибережних смуг великих міст»** здобувачем обґрунтовано, що розв'язання питань інституціонального розвитку рекреаційного землекористування

в межах водоохоронних зон та прибережних захисних смуг має одержати нове призначення щодо безумовного забезпечення соціальних та екологічних цінностей суспільства в ринковому середовищі завдяки імплементації еколого-економічних імперативів в алгоритми адміністрування такого землекористування.

Розроблено логічно-змістовну модель методологічного процесу інституціоналізації рекреаційного землекористування в межах водоохоронних зон та прибережних захисних смуг м. Київ, яка включає крім документів національного рівня, документи регіонального та місцевого рівня: водну стратегію міста Києва 2018–2025 рр.; київську міську програму охорони навколишнього природного середовища на період до 2015 р.; комплексну міську цільову програму екологічного благополуччя м. Києва на 2022–2025 рр.; програму використання та охорони земель міста Києва на 2016–2020 рр.; міську цільову програму розвитку рекреаційної діяльності (в т.ч. туризму) в місті Києві на 2019–2021 рр.; комплексний план просторового розвитку території територіальної громади; генеральний план м. Київ; проекти землеустрою щодо організації і встановлення меж територій земель водного фонду та водоохоронних зон; проекти землеустрою щодо організації і встановлення меж територій земель рекреаційного використання.

Обґрунтовано, що природно-рекреаційний потенціал рекреаційного землекористування створюється в процесі освоєння земель для рекреаційних цілей. Для визначення основних напрямів формування та регулювання рекреаційного землекористування водоохоронних зон та прибережних захисних смуг здійснюється оцінка його рекреаційної освоєності.

Обґрунтовано, що під рекреаційними ресурсами розуміється сукупність компонентів земельних та інших природних ресурсів, що формують гармонію цілісності рекреаційного землекористування водоохоронних зон та прибережних захисних смуг, пряме і опосередковане споживання яких сприятливе підтримці і відновленню фізичного і духовного здоров'я людини. Якість рекреаційних ресурсів землекористування водоохоронних зон та прибережних захисних смуг виражає сприйняття людиною тих властивостей земельно-водних та інших природних ресурсів, які в інтегральній формі виражають їх найбільш унікальні споживчі властивості, в тому числі і з точки зору відновлення здоров'я людини, її психологічного, фізичного та емоційного стану.

Обґрунтовано, що найбільшу вартість землекористування пляжу в межах прибережної захисної смуги іхтіологічно-ботанічного заказника місцевого значення «Озеро Вербне» одержано за методикою нормативної грошової оцінки земель населених пунктів (2016 р.) – 19 729 тис. грн за 1 га. За методикою експертної грошової оцінки земельних ділянок (2002 р.) вартість землекористування пляжу в межах прибережної захисної смуги іхтіологічно-ботанічного заказника місцевого значення «Озеро Вербне» складає 12 810 тис. грн за 1 га.

За методикою нормативної грошової оцінки земельних ділянок (2021 р.) вартість землекористування пляжу в межах прибережної захисної смуги іхтіологічно-ботанічного заказника місцевого значення «Озеро Вербне» складає 45 570 тис. грн за 1 га. За методикою експертної грошової оцінки земельних ділянок (2002 р.) балансова вартість права постійного користування землею пляжу в межах прибережної захисної смуги іхтіологічно-ботанічного заказника місцевого значення «Озеро Вербне» складає 7813 тис. грн за 1 га. Відповідно, вартість землекористування пляжу в межах прибережної захисної смуги іхтіологічно-ботанічного заказника місцевого значення «Озеро Вербне» визначено за методикою нормативної грошової оцінки земельних ділянок (2021 р.) більша в 3,6 раза від вартості визначеної методикою експертної грошової оцінки земельних ділянок (2002 р.).

Враховуючи, що у зв'язку із прийняттям методики нормативної грошової оцінки земельних ділянок (2021 р.), інші методики відмінені, вартість землекористування пляжу в межах водоохоронних зон та прибережних захисних смуг, доцільно визначати залежно від цілей оцінки за відповідною методикою.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання. Наукова робота здобувача Олега Юсипенко свідчить про необхідність обґрунтування теоретико-методичних підходів та практичних рекомендацій щодо вдосконалення еколого-економічних засад формування рекреаційного землекористування водоохоронних зон і прибережних смуг в межах територій міст та оцінки його вартості.

Практична цінність результатів наукового дослідження полягає у формуванні пропозиції щодо створення єдиного інституціонального поля, методичні підходи щодо проекту землеустрою організації і встановлення меж територій земель рекреаційного використання на основі методичних підходів щодо визначення «Індексу рекреаційного благополуччя» землекористування водоохоронних зон та прибережних захисних смуг опрацьовані та використовуються в діяльності Київського комунального об'єднання зеленого будівництва та експлуатації зелених насаджень міста «КИЇВЗЕЛЕНБУД» (довідка від 09.02.2022 р. № 123-233) та Державного підприємства «Науково-дослідний та проектний інститут землеустрою» (довідка від 27.12.2022 р. № 32-0.22-464/2-22).

Свідченням прикладної цінності отриманих у дисертації пропозицій є запропоновані моделі методологічного процесу інституціоналізації рекреаційного землекористування в межах водоохоронних зон та прибережних захисних смуг, а також методичний підхід до визначення «Індексу рекреаційного благополуччя» землекористування водоохоронних зон та прибережних захисних смуг як інтегрального показника, що характеризує здатність водозбору формувати умови рекреаційного режиму землекористування та об'єднує

непорівнянні між собою параметри, використовуються у діяльності Товариства з обмеженою відповідальністю «Земспецпроект Груп» (довідка від 10.04.2023 р. № 36).

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Основні наукові положення та результати дисертації висвітлено у 15 наукових працях, з яких 3 статті у наукових фахових виданнях України, стаття у періодичному науковому виданні, проіндексованому у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus, 11 тез наукових доповідей. Зазначені публікації повною мірою висвітлюють основні наукові положення дисертаційного дослідження.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Дисертація є самостійно написаною кваліфікаційною науковою працею із науково-обґрунтованими висновками та рекомендаціями, які виставлені автором для публічного захисту. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідні джерела. У роботі відсутнє привласнення чужих ідей, результатів або слів без оформлення належного цитування. Таким чином, у дисертаційному дослідженні Олега Юсипенка відсутні порушення академічної доброчесності.

Питання для дискусійного обговорення та недоліки дисертації щодо її змісту та оформлення. У цілому позитивно оцінюючи наукове та практичне значення одержаних результатів дисертації, слід звернути увагу на деякі дискусійні положення і окремі недоліки, серед яких необхідно відмітити наступні:

– слід поглибити зміст практичних рекомендацій щодо формування рекреаційного землекористування водоохоронних зон і прибережних смуг у межах територій міст, визначених у меті роботи та її актуальності;

– у дослідженні значна увага приділена опису *логічно-змістовній моделі багатофункціонального міського землекористування в межах територій водоохоронних зон та прибережних захисних смуг* та *логічно-змістовної моделі сутності рекреаційного землекористування водоохоронних зон та прибережних захисних смуг*, проте не до кінця зрозумілим є їх вплив на формування та кількісне вираження показників екологічних і економічних складових земельних відносин;

– аналіз 40 % даних другого розділу дисертаційного дослідження наведено у період 2010–2018 років і потребує актуалізації до основного періоду розрахункових показників роботи;

– запропонований розрахунок *Індексу рекреаційного благополуччя* у таблиці 3.12 потребує детального розкриття на прикладі одного із районів оцінки;

– здійснений розрахунок вартості за нормативною грошовою оцінкою рекреаційного землекористування іхтіологічно-ботанічного заказника місцевого значення «Озеро Вербне» потребує уточнення, оскільки використані дані опираються на коефіцієнт індексації з 2014 р.

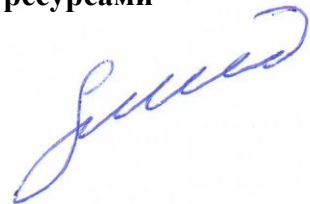
по 2020 р. і складає $(1,249 \times 1,433 \times 1,06 \times 1,0 \times 1,0 \times 1,0 \times 1,0)$ 1,897. Тоді, як у роботі дані наведено станом на 2021 рік.

Водночас викладені зауваження переважно мають дискусійний характер і суттєво не впливають на позитивну оцінку дисертації, яка характеризується новизною та актуальністю окреслених, що свідчить про авторський стиль роботи при вирішенні теоретично складних і практично важливих проблем сьогодення.

Загальний висновок. Загальний аналіз роботи свідчить про самостійність і цілісність проведеного дослідження, його актуальність і науковий рівень, теоретичне й практичне значення. Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані в роботі, достатньо повно викладені в опублікованих здобувачем наукових публікаціях.

Дисертація на тему: «Еколого-економічні засади формування рекреаційного землекористування в межах водоохоронних зон територій міст», відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261, наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її автор Олег Юсипенко заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка».

**Доцент кафедри управління земельними ресурсами
Національного університету біоресурсів
і природокористування України,
кандидат економічних наук, доцент**



Євген БУТЕНКО

